

Marta CHASZCZEWICZ-RYDEL*
Uniwersytet Wrocławski
Wydział Filologiczny
Instytut Filologii Słowiańskiej

Прегледни рад
Примљен: 15.11. 2018.
Прихваћен: 03. 12. 2018.

СРПСКА КУЛТУРА КАО АКАДЕМСКИ ПРЕДМЕТ НА ПОЉСКИМ УНИВЕРЗИТЕТИМА

У свим академским центрима везаним за србистику у Пољској култура се појављује као све важнији едукативни курс различитих облика. Анализирајући најновија програмска решења можемо закључити да је схватање вредности културолошких компонената неофилолошких студија у складу са тренутним образовним трендовима, а такође једна од многих шанси за развој славистике.

Кључне речи: српска култура у настави, антропологија културе, културни туризам, србистика у Пољској, савремени едукативни трендови, славистика у XXI веку.

Универзитети у Пољској су установе које у највећој мери стварају слику српске културе. До овог закључка долазимо када узмемо у обзир чињеницу да се српски језик предаје на девет универзитета, а на седам постоји могућност студирања српске филологије као посебног смера. Настава српске културе, која је главна тема овог рада, природно прати традиционалан академски правац, односно српску филологију, али представља и део програма створених од стране филолошких факултета које далеко прелазе границе стандардног филолошког оквира.

О облику славистичких студија размишљали су слависти на почетку новог миленијума у бројним дискусијама (в. Зјелињски 2001; Зарек 2002; Зјелињски/Шперлик 2012), чији су закључци довели до великих промена програма, а посебно до новог приступа културолошким предметима.

Пре него што размотрим важнија решења изабраних пољских академских центара у области дидактике српске културе, желела бих да наведем две изразите тенденције које карактеришу савремене југословенске студије. То

* marta.chaszczewicz-rydel@uwtr.edu.pl

су тежња за антропологизацијом истраживања а такође тенденција ка компаративним приступима.

1. Антропологизација и интердисциплинарност

На почетку мора бити наглашено да јужна славистика у Пољској, чије је најстарије представништво у Кракову, слави ове године двеста година постојања, већ одавно не представља класичан модел филолошких студија. Не ограничава се на класичне оквире филологије, односно практично учење језика и знања канона дате литературе. Удубљивање у различита хуманистичка струјања, у историју, историју идеја и културе, у студије културе и друге истраживачке правце обогаћује филолошку методологију. Једном речју, филолошке науке имају све више културолошки карактер, све чешће се отварају за интерсемиотичка истраживања веза између књижевности и артефаката из других области уметности или аудио-визуелног стваралаштва. Кад истражујемо популарну културу, у принципу више не водимо дискусије око њене припадности књижевним или културолошким студијама, јер ове две дисциплине већ дуго гледају на ову појаву благонаклоно.

Обе имају такође опсежан истраживачки апарат, који се користи за проучавање текстова, због чега се губе и нестају границе између њих. Културолошка парадигма се односи и на друге хуманистичке субдисциплине (укључујући лингвистику), што само потврђује тезу о општој антропологизацији хуманистике, која је у Пољској означавала, пре свега, повлачење из структурализма и отварање интерпретационих контекста.

Имам утисак да се у јужној славистици ова антропологизација десила релативно рано и била је изнуђена од стране самог предмета студија – културолошке и друштвено-политичке ситуације у бившој Југославији. Компликована стварност деведесетих година тражила је сложен научни приступ заснован на достигнућима многих дисциплина хуманистике и социологије. Овакав истраживачки модел је почео да функционише у радовима пољских слависта као што су Марија Бобровница, Марија Добровска-Партика, Јулијан Корнхаусер или Богуслав Зјелињски.

2. Компаратистика

С друге стране, појављују се тенденције за компаративним студијама, за тражењем заједничких тачака у књижевностима региона, суседних земаља, словенским, европским, светским. Данас и компаратистика обухвата осим књижевне и културолошку компоненту, због чега говоримо заправо о књижевно-културолошкој или културолошкој компаратистици, која омогућава упоређивање феномена различитих семиотика, више или мање географски удаљених.

Прва у овој области су свакако дела Маријана Јакубјеца, Јоане Рапацке или компаративна историја словенских књижевности, већ поменутог, Јулијана Корнхаусера.

3. Програмске реформе

Горепоменуте трендове запажам у најновијем начину формирања програма србистике у Пољској, где последњих година видимо значајну активност. Ради се о процесу ревизије претходних идеја, које су од деведесетих диктирале геополитичке промене и појављивање нових држава, чија је последица била увођење нове номенклатуре у организационе структуре филолошких факултета и модификације образовних програма. Ове модификације су се сводиле на стварање нових области студирања, нових тзв. малих филологија, попут српске, хрватске, словеначке. Оваква пракса била је покушај да се ради у складу са стандардима политичке исправности у националним филолошким моделима.

Следеће две деценије означавају нужност прилагођавања новим, бољошким стандардима наставе. Уз овај подухват дошао је проблем омасовљавања високог образовања у Пољској, али и светских, неуобичајених цивилизацијских промена у сфери технологије и комуникације. Међутим, важна чињеница је такође већ приметна (и такође предвиђена за следећу деценију) демографска криза на пољским универзитетима. Сви ови фактори утичу на константно размишљање о дидактичкој понуди.

Овде веома важну улогу играју законски прописи, који дају универзитету висок степен аутономије у формулисању програмске понуде, могућност увођења модификација и иновација. У суштини такви почетни услови доводе до разноликости програма на факултетима са идентичним називима, нарочито када у исто време факултети морају узети у обзир мишљења и очекивања студената и пратити потребе тржишта.

4. Министарски наставни стандарди

Садашњи образовни стандарди за неофилологије (објављени 19. фебруара 2007. године) укључују традиционалне филолошке садржаје (такозвани практичан профил који се састоји од учења о језику и књижевности, разумевања и анализирања прошлих и садашњих, језичких и књижевних појава) као и општи хуманистички садржај заснован на темама из културолошког профила. Наглашавају такође „интердисциплинарне компетенције које омогућавају коришћење знања о језику у различитим областима науке и друштвеног живота”¹. Осим тога показују да комбиновање књижевних и културолошких студија омогућава примену методолошких иновација у анализи и тумачењу књижевног текста.

¹ http://www.rgnisw.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2013_05/f74d12fd6c3ef906808f26a4458753e1.pdf.

На првом нивоу студија садржај образовања у области културолошког знања сведен је на знање о културном и историјском контексту, који олакшава тумачење текстова, на елементе историје и културе битне за идентитет одређене земље, на крају на материјалне и симболичке елементе, који дефинишу природу одређене културе – географско окружење, институције, друштвени и верски контексти. Апсолвенти би требало да буду запослени у издавачким кућама, редакцијама, медијима, туризму и сектору услуга, који захтевају добро познавање језика и културе, као и знања и вештине у језичкој дидактици.

Са друге стране, апсолвент мастер студија треба да презентује „став отворености према другим језицима и културама”, мора имати компетенције које омогућавају да ради као преводилац и знање из области одређене специјалности². Између главних садржаја магистарских студија, поред лингвистике и књижевних студија, истакнуто је и културолошко образовање. Оно се састоји од „елемената историје културе одабраног језичког подручја, проблема разноликости савремене културе, културне антропологије, анализа медијског језика, анализа популарне културе у њеној језичкој димензији”³. У схватању вредности културолошких компонената нефилолошких студија може се видети једна од многих шанси за њен будући развој. Славистички центри у Пољској тренутно покушавају да искористе ову прилику.

5. Детаљна програмска решења

Последњих година можемо говорити о славистичкој програмској ренесанси у Пољској. Иновативна решења су израђена пре свега у центрима у Варшави, Торуну, Познању и Гдањску, али је њихов заједнички именик антрополошка образовна понуда, коју су најраније увели варшавски и торунски универзитети. Поред ових модела функционишу, и некада се са њима и укрштају, компаративне програмске стратегије, које се фокусирају на упоређивање српског језика и културе са другом, обично јужнословенском компонентом (Познањ, Вроцлав). Гледајући из лингвистичке перспективе, можемо рећи да србистика представља монофилологију или вишејезички тандем, на пример са западноевропским језиком (Сосновјец), са несловенским балканским језиком као што је албански (Торун, у оквиру балканске филологије) или са другим јужнословенским језицима.

Савремена формула филолошких студија настоји да уравнотежи језичко знање са знањем о култури и нејезичким чињеницама. У пракси то значи знатну диференцијацију, већ истакнуту у називима одређених студијских смерова. Неки од њих остали су са формулом филологије (српска – Познањ, српска и хрватска – Вроцлав, балканска – Торун), други се више идентификују с формулом славистике (Варшава) наглашавајући широк контекст

² http://www.rgnisw.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2013_05/f74d12fd6c3ef906808f26a4458753e1.pdf.

³ http://www.rgnisw.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2013_05/f74d12fd6c3ef906808f26a4458753e1.pdf.

читавих студија, а поред тога постоје и балканске мултидимензионалне студије које комбинују садржај хуманистичких и друштвених наука (Познањ, Гдањск).

Посматрамо, такође, различита решења у организационој структури појединих института. Неки од њих су подељени хоризонтално према лингвистичком, географском критеријуму (Краков, Вроцлав), неки се деле вертикално, према дисциплинарној припадности научника (Познањ, Сосновјец).

Култура је најзаступљенија у програму варшавске славистике. У циклусу бachelора обавезни су предмети: познавање уметности земље, антропологија културе, методе културолошких студија, популарна култура земље, савремени социо-политички живот земље, историја идеја у словенским земљама, антропологија политике, интеркултурни односи у региону.

Томе је сличан профил славистичких студија у Гдањску, где се као обавезни појављују предмети: политика и поткултура Југославије и постјугословенских земаља, културни туризам у постјугословенским земљама, јужно-словенска књижевност и визуелна уметност, национална култура балканских народа.

6. Културолошке специјализације

У многим центрима постоје професионално оријентисане специјализације, а међу њима ћемо наћи и многе предлоге везане за културу. На првом степену студија то су следећи модули:

- културно-туристички у Познању, са предметима: Основи туризма, Увод у теорију културе, Културна добра у Средњој и Јужној Европи, Туристичка подручја одабраних европских земаља, Организација и вођење екскурзија, Културне традиције у Средњој и Јужној Европи⁴;
- туристички у Лођу⁵.

На мастер студијама, које се углавном фокусирају на превођење, на основу посматрања судбине дипломаца уведени су и други предмети, који полазнике припремају за рад у управљању културним институцијама, медијима, у дипломатији и коначно за докторске студије. Овде налазимо следеће специјализације:

- јужне и западноевропске културе у Познању (Теорија културе, Интеркултурни односи у Централној и Јужној Европи, Савремене, националне културе у Централној и Јужној Европи, Словенска култура у перспективи глобализације, Антропологија словенског свакодневног живота)⁶;
- културолошка у Торуну, где видимо јасно дистанцирање од књижевног профила, транснационални приступ и контекст балканског

⁴ <http://slavic.amu.edu.pl/dla-studenta/plany>.

⁵ http://www.slavica.uni.lodz.pl/dokumenty/2016_Opis%20programu%20ksztalcenia_filologia_slowianska_1_stopien.pdf.

⁶ <http://slavic.amu.edu.pl/dla-studenta/plany>.

региона (Знање о култури и књижевности, Уметност на Балкану XIX–XXI века, Балканска етнологија, Балканска социо-политичка мисао, Постсоцијализам – идентитет доба трансформације, Политичке промене на Балкану)⁷.

Варшавске славистичке студије такође узимају у обзир знање о региону, дакле: Међукултурне односе, Историју идеја у словенским земљама.

У Гдањску, призма културологије прати две специјализације, језичку и књижевну, а другу од њих чине: Светска књижевност, Јужнословенска репортажа, Културно наслеђе Југославије, Историја југословенског филма⁸.

Као што смо видели на примерима, културни аспекти се приказују у именовању, како специјалности тако и одређених предмета. На неким факултетима наглашава се важност културе и шири културни контекст додавањем фразе „на културном тлу”, што се одвија у случају таквих предмета као што су црквенословенски језик или књижевност Јужних Словена.

7. Балканске студије

Српска култура се такође појављује као један од саставних делова гдањске или познањске балканистике. Њихова суштина је проучавање два језика из региона, а такође узимање у обзир перспектива социолошких и политичких наука, међународних односа на Балкану, знања о религијама, мултиетничких и етнолошких питања.

На овим студијама постоје бројни предмети који имају културни профил. И тако ћемо у Гдањску наћи: Културно-историјско наслеђе одабраних балканских земаља, Народну балканску културу, Балкан у култури Запада, Савремену културу Балканског полуострва, Геокултурологија балканских држава, а у Познању: Балкански усмени фолклор, Увод у етнологију и културну антропологију, Јужнословенску књижевност на тлу култура Балканског полуострва, Антропологију Балкана, Европски контекст балканске културе, Културне традиције књижевности Балканског полуострва.

8. Пример методичке варијанте

Најприкладније на овом месту чини се расправљање о властитој идеји предавања српске културе. Треба, дакле, отворено рећи да досадашњи студијски програм у Вроцлаву има стандардни облик (реформа је у току), реализује пре свега модел језичког и књижевног образовања, не заборављајући ипак ни културу. Њено место додуше није истакнуто, али културолошки кон-

⁷ <https://www.fil.umk.pl/panel/wp-content/uploads/balk.-1617.pdf>.

⁸ https://fil.ug.edu.pl/sites/default/files/_nodes/strona-filologiczny/52331/files/i_slawistyka-stacjonarne.pierwszego.stopnia_18-19.pdf.

текст прати већину предавања из књижевног и лингвистичког блока. Култура је такође нераздвојни део практичног учења језика и односи се на активности и догађаје анимиране од стране студентског научног удружења. Пример ванакадемске иницијативе у близини Вроцлава јесу фестивали балканске културе, који се одржавају сваке године у граду Болеславјец, где живе реемигранти из Босне и њихови потомци⁹.

У вроцлавском концепту предмет који је експлицитно повезан са културом јесте Знање о култури Србије и Хрватске. Он је обавезан за све студенте трећег семестра и бави се мање познатим елементима српске културе, води рачуна о најопширнијим културним процесима, комбинује перспективе културне антропологије са историјом цивилизације и уметности. Ова дуалност чини да се предавање састоји од теорије културе и хронолошки састављених тема из историје балканске цивилизације, српске материјалне културе и уметности.

Теоретски део, који представља културну антропологију, ствара основу за друге предмете, дајући знање о човеку и социокултурним аспектима његовог постојања. Студенти су упознати са прегледом дефиниција културе, али је примарна дефиниција широка, позната и као хуманистичка, која не поистовећује културу само са непримењеним стваралаштвом. Остали уведени појмови јесу: дифузионизам, функционализам, акултурација. Проблематизована су питања односа природе и културе у примитивном друштву, тема човека као творца и производа културе, интеркултуралности и њених последица. Циљ курса поклапа се с претпоставком савремене педагогије културе, која „подстиче креативне ставове и позива на изградњу хуманистичке заједнице која прихвата индивидуалност и различитост култура и начина живота” (Гајда 2008: 13).

У другом делу ових предавања данашња Србија се појављује у европском и османском контексту. У првом је приказана у перспективи важних историјских процеса који су покривали читав континент, и често су се на Балкану догодили много раније него у другим деловима Европе (нпр. неолитска револуција или хришћанство). Отомански контекст је присутан као важан фактор који је у прошлости био разлог за неразумевање српске културе, али и озбиљан изазов за њен савремени идентитет.

Култура Србије се схвата као културно наслеђе подручја на којем се данас налази територијална јединица Србија, укључујући историјску геополитичку варијабилност. У предмет су укључени следећи елементи културног наслеђа: споменици односно дела архитектуре, скулптуре и сликарства; археолошки елементи и грађевине изузетне вредности; археолошка налазишта.

Презентација најважнијих догађаја у историји материјалне културе у Србији даје прилику да се уведе и перспектива културног туризма. Због тога, поред основних уџбеника као обавезне лектире, користимо и аудиовизуелне

⁹ Крајем XIX века из Галиције у Босну емигровало је 15 хиљада Пољака. Њихови потомци после другог светског рата били су пресељени из Југославије у Доњу Шлезеју. У болеславјецком крају, где су се населили, култивисане су увезене традиције, а такође основани су фолклорни ансамбли, који имају на репертоару игре и песме из Босне и Србије.

материјале. Обраћајући пажњу на богатство и разноликост културе Србије, предавање инспирише на путовања и презентује знања о туристичком потенцијалу, односно о културној баштини глобалног ранга, националног и регионалног. Поента је да се покаже како, осим туристичких дестинација, попут Грчке и Италије, има и других културно богатих земаља. А истраживања показују да туристичку потражњу за датим објектом одређује првенствено степен знања о њој у кругу потенцијалних туриста (в. Микос 2008: 54–55), као и то да ли се објекат налази на престижној листи важних споменика.

Слично другим академским центрима, Вроцлав такође има за циљ да прошири компетенције и знање дипломаца, који могу пронаћи посао на тржишту услуга, посебно у туризму. Подстицање на културни туризам је истовремено активирање једног важног облика учешћа у култури.

Већина студентских путовања ће свакако имати карактер појединачних екскурзија. Поред тога, постоје организована путовања из Пољске у Србију, која би могла ући у културни туризам, где је „сусретање са објектима, догађајима и другим особинама (високе или популарне) културе или повећавање знања, есенцијални део програма путовања или његов разлог” (Микос 2008: 31).

9. Организовани културни туризам Пољска–Србија

Туристички сектор у Пољској је финансијски стабилан, са растућим трендом. Допринос националном БДП-у износи око 6%, а последње три године повећан је за једну петину. То је 700.000 радних места¹⁰ и представља све већу грану привреде, која одговара растућој потражњи туриста. На пољском туристичком тржишту Балкан и Хрватска посебно су све посећеније дестинације. Пољска туристичка организација у извештају за 2017. годину наводи да је међу туристима који путују авионом на организовани начин Грчка на првом месту (1/3 пољских туриста), Бугарска (9%) на трећем, Хрватска на седмом и Албанија на осмом¹¹.

У Србији проводи одмор само мали број Пољака. То је једна од најмање посећиваних земаља, мада представља једну од најјефтинијих туристичких дестинација у Европи. Она функционише у суштини као транзитна земља у којој Пољаци имају једнодневни смештај док путују у приобалне регије Полуострва.

Између понуда аутобуског туризма наћи ћемо кружна путовања која узимају у обзир културно и природно наслеђе Балкана као региона. Називи екскурзија привлаче пажњу „сунчаношћу”, „мозаичношћу”, „егзотиком”, али у већини од њих Србија опет само пружа ноћење, а главна атракција су природни и пејзажни елементи, некад словенски Јерусалим, Охрид, или

¹⁰<https://tvn24bis.pl/lifestyle,87/wakacje-2018-branza-turystyczna-zapowiada-rekordowy-rok,815884.html>.

¹¹ *Zagraniczne wakacje Polaków 2017*, <http://www.pit.org.pl/media/1/002/1989.pdf>.

балкански главни градови. Једна од понуда, која узима у обзир културно наслеђе Србије и зове се „На балкански начин”¹², предвиђа посету Новом Саду, Голупцу, Лепенском виру, а након повратка из Бугарске и Македоније, такође Мокрој гори, кањону Увца и Овчарско-кабларској клисури. У контексту читавог туристичког тржишта ова понуда је јединствена. Ову особину и квалитет истичу и туристи. Свесни постојања специфичне хијерархије културних објеката, долазе у Србију са искуствима из других земаља. Што је битно, баш они цене „разноликост програма и земље”, „градове и природна чуда” и „пријатељске људе”. Међу закључцима путника везаним за Србију најчешће се среће изјава да је она „неоткривена”, „земља коју туристи не посећују несвесно”, „привлачна, непозната регија Европе”¹³. Ова мишљења подстичу на активности, које популаризују српску културу и изван академског окружења.

10. Закључак

Српска култура је присутна у академској настави на три начина. Као национална култура у широком контексту развоја европске цивилизације, као национална култура упоређивана са другим, суседним културама, или као једна од компонената балканске регионалне културе. У свим академским центрима везаним за србистику култура се појављује као посебан едукативни курс, јаче или слабије наглашен. Анализирајући најновија програмска решења можемо претпоставити да је она као академски предмет све важнија, пре свега због антропологије културе, историје културе и културног туризма. То је свакако у складу са тренутним образовним трендовима наведеним у широко схваћеном министарском академском оквиру. Осим тога последица је потражње за добро оријентисаним, отвореним за разноликост и културно свесним апсолвентом студија културе.

У некој мери велико интересовање универзитета за културу произлази из осећања одговорности за обликовање имица истраживане земље. Вреди овде подсетити на Саидову констатацију о репродукцији приликом наставе стереотипа и спознајних схема, које настају кад читаоци идентификују свет књижевности са реалним светом. Исти процес се активира у случају једностраног, селективног прегледа страних култура. Продубљивању, актуализацији и верификацији стеченог знања служе путовања, за која су универзитети и друштво све отворенији. Она су, као и цео културни туризам, културолошке студије и културна антропологија и „резултат истог прихватања другости, која [...] води у дубљи духовни, морални, интелектуални свет” (Кравчик/Левандовска 2005: 92).

¹² *Po bałkańsku! Wycieczki objazdowe*, <https://www.fostertravel.pl/wycieczki-objazdowe/po-balkansku/ft-23074-28/>

¹³ *Po bałkańsku!*, <https://r.pl/po-balkansku/zakwaterowanie-csb>

ЛИТЕРАТУРА

- Гајда 2008:** J. Gajda, *Antropologia kulturowa. Wprowadzenie do wiedzy o kulturze*, Kraków: Impuls.
- Зарек (уред.) 2002:** *Nadzieje i zagrożenia. Slawistyka i komparatystyka u progu nowego tysiąclecia*, ured. J. Zarek, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Зјелињски (уред.) 2001:** *Slawistyka u progu nowego wieku*, ured. B. Zieliński, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Зјелињски/Шперлик (уред.) 2012:** *Południowosłowiańskie sąsiedztwo. Slawistyka i komparatystyka dzisiaj*, ured. Bogusław Zieliński i Ewa Szperlik, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Кравчик/Левандовска 2005:** *Turystyka jako dialog kultur*, ured. Z. Krawczyk, E. Lewandowska-Tarasiuk, J. Sienkiewicz, Warszawa: Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Warszawie.
- Микос 2008:** A. Mikos von Rohrscheidt, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy. Podręcznik akademicki*, Gniezno: GWSHM.

Marta Chaszciewicz-Rydel

SERBIAN CULTURE AS A COURSE IN POLISH UNIVERSITIES –
BETWEEN ANTHROPOLOGY AND TOURISM

Summary

The main topic of that paper is teaching Serbian culture at Polish universities, where Southern Slavic Studies have been developing for over two hundred years. The teaching culture has been accompanying the traditional philology for years, but recently it has also been an important and significant part of the modernized programs departing from national philological models, such as Balkan studies, Slavic studies or Slavic culture studies.

I present solutions of selected academic centers, however, I notice a common tendency for anthropologization of research and their comparative orientation.

The cultural paradigm has been noticed in Polish Slavic philology since the nineties, but today's ministerial standards and civilizational changes give universities the opportunity to open themselves to cultural aspects, appreciating not only knowledge of a foreign language, but also cultural competence of graduates, openness to diversity, insight into the world of contemporary media, popular culture, cultural anthropology.

The perception of the value of the cultural component of neophilologic studies is seen as an opportunity for the development of philological studies. All the more so that linking them with culture goes towards cultural tourism and specialties related to professions such as cultural animation, work in diplomacy, management of cultural institutions and the media.

Regardless of whether we are talking about cultural tourism, cultural studies or cultural anthropology, we are dealing with the learning of otherness, extending the limits of the spiritual, moral or intellectual world.

Key words: Serbian culture in teaching, anthropology of culture, cultural tourism, srbiotics in Poland, contemporary educational trends, Slavic studies in the 21st century.